

Tenir la batuta pel mànec

L'accés de la dona al podi orquestral

La presència creixent de directores d'orquestra en el món de la música professional significa no tan sols un avenç cap a la igualtat de gènere, sinó també l'adveniment d'una nova gestualitat vinculada a nous valors de comunicació.

Per Mònica Pagès i Santacana

La igualtat d'oportunitats en l'exercici professional entre homes i dones obre un gran interrogant a l'hora de tractar l'arquetip femení alçant una batuta davant d'un centenar de músics per conduir-los pels viarans dificultosos de la música simfònica. La dona, que la societat ha relegat des de la nit dels temps a la llar, la família, la procreació o les tasques més dures de la vida rural i de la indústria, ha anat obrint l'esclletxa de la modernitat social del segle xx amb la seva participació en l'àmbit polític, amb l'accés a l'educació universitària i amb la conquesta de l'activitat professional.

En aquesta esclletxa oberta a base de moltes reivindicacions públiques encara vigents, la presència de la dona en el món musical ha superat diverses etapes. La primera va ser la seva irrupció en l'escena operística, com a cantant en rols que, en les èpoques de l'eclosió de la lírica, només podia exercir el sexe masculí, encara que hagués de ser castrat. El segle xix també va representar un altre avenç en la conquesta musical femenina arran de les revolucions burgeses, que van significar la democratització de la música de saló gràcies a la fabricació del piano modern, que socialment es va erigir en l'instrument icònic d'aque-

La directora d'orquestra Antonia Brico.

lla classe social, que buscava refinar el seu pragmatisme econòmic deixant que el sexe femení protagonitzés les vetllades musicals en l'àmbit privat davant del teclat. Aquest canvi sociològic va comportar l'accés de la dona a un nou llenguatge musical més sofisticat i al domini d'una mecànica que fins aleshores no havia estat apta per a aquest gènere. En aquesta època del Romanticisme es van obrir camí figures com Clara Schumann o Fanny Mendelssohn, per esmentar les més populars del seu temps. I el seu exemple, sempre emulant les proeses virtuosístiques masculines, va donar la volta al món i ara les reivindiquem com les pioneres de l'alliberament musical en clau femenina. Ja ben entrat el segle xx, les orquestres simfò-

niques europees encara no admetien músics de sexe femení, com mostrava una institució musical tan representativa del pòsit cultural d'Europa com és l'Orquestra Filharmònica de Viena, que no va admetre entre els seus mestres amb plaça fixa l'arpista Anne Lelkes fins al 1997, pocs anys abans del canvi de mil·lenni. No va ser fins al 2003, cent cinquanta-vuit anys després de la creació de l'orquestra de la Societat Filharmònica de Viena, que una dona, Ursula Plaichinger, amb vint-i-set anys, va poder pujar al podi del Musikverein per demostrar que el gènere femení també està capacitat per transmetre un gest sonor a una comunitat de músics que interpreten una mateixa obra amb diferents instruments.

«Potser és cert que l'ascens de les dones al podi simfònic també simbolitza un canvi de valors.»

Segurament hauríem de fer una anàlisi exhaustiva del que representa socialment una orquestra i de com es va formar en els seus orígens, per entendre que a la tradició cultural d'Occident li hagi costat tant arribar a obrir les portes a les dones per accedir a aquesta condició privilegiada d'autoritat i de domini que concedeix la direcció d'orquestra, encara que actualment siguin poc més d'un 5% d'aquest sector artístic. La figura del director d'orquestra no és tan antiga com sovint ens la imaginem, sinó que sorgeix amb força, justament, en un context imperialista, napoleònic, beethovenià, que va propiciar el reflex social en l'àmbit musical del líder, del *conductor* (en anglès) o del *chef d'orchestre* (en francès), erigit per aquest podi simbòlic en el màxim representant d'una societat, el que sap conduir, el que sap dirigir, el que sap imposar en col·lectius diferents, en seccions sonores molt diverses, com ara la corda i el metall, una única voluntat artística. La divisió del treball musical, que es pot equiparar amb la divisió de la classe obrera, només pot quedar unida sota aquesta vara de comandament tan subtil que és una batuta. Per això quan es parla de directors d'orquestra que han fet història, els seus noms sonen al costat de substantius com carisma, autoritat, força...

La dona no només ha de fer l'esforç d'irrompre en aquest camp de coneixement tan exclusiu i minoritari de la tradició musical, sinó que ha de vèncer els prejudicis que pateix la seva condició per poder assumir una autoritat que la societat no vol atorgar-li. Aquest és el conflicte principal en què es troba la condició femenina al capdavant d'una orquestra.

Evidentment, aquests prejudicis van quedant superats a poc a poc, any rere any i concert rere concert, quan l'aparició de la dona a dalt del podi es va assimilant com una normalitat equiparable amb l'ascens d'una dona al capdavant dels consells d'administració de les empreses. L'art és el mirall del nostre comportament social i ens transmet la mirada de l'artista en les millors condicions en què pot desenvolupar la seva creativitat.

En el camp de la direcció orquestral, encara tan incipient, les primeres dones que van trencar aquest motlle encara

ressonen. Antonia Brico (Rotterdam, 1902 – Denver, 1989) està considerada la primera dona que va dirigir una orquestra. Va aconseguir debutar amb l'Orquestra Filharmònica de Berlín el 1930, després d'haver fet estudis de piano i de direcció en centres musicals de prestigi dels Estats Units. Aquest país, retrògrad en el seu substrat i progressista en la superfície, ha estat un espai interessant de pràctica i d'experimentació del que aporta la presència femenina en el món orquestral. Una altra dona, Marin Alsop, també va ser una pionera en esdevenir la primera dona que dirigia una gran orquestra nord-americana, la de Baltimore, el 2007, i també en ser escollida per dirigir el concert multitudinari *The Last Night of the Proms*, a Londres, el 2013. Per Internet es poden recuperar les paraules que va dir al Royal Albert Hall davant de milers de persones per destacar la importància que van tenir els seus pares en donar suport a la seva vocació musical quan era petita i al somni tan difícil de dirigir una orquestra. La cubana Odaline de la Martínez també n'és un exemple interessant. Precisament, també s'ha distingit per ser la primera dona que va dirigir el prestigiós festival esmentat i per haver fundat l'Orquestra Europea de Dones. Tota una fita en la realització de la igualtat de gènere.

En les últimes dècades —trenta, cinquanta anys?—, les dones, majoritàriament de l'àrea anglosaxona, s'han anat imposant com a directores en l'escenari simfònic i operístic. Sian Edwards, Jane Glover, Emmanuelle Haïm, Susanna Mälkki, Andrea Quinn, Simone Young, Xian Zhang, Barbara Hannigan i Alondra de la Parra han arribat a formar part de la llista de les dones més valorades en aquest àmbit a escala internacional. Com afirmava Nicole Païement, directora convidada a l'Òpera de Baltimore i professora del concurs de dones directores d'aquesta ciutat nord-americana, «l'era dels directors tirànics és un estereotip que fa temps que es va acabar. Les dones oferim una manera de dirigir més col·laborativa».

Potser és cert que l'ascens de les dones al podi simfònic també simbolitza un canvi de valors en el que està acceptat en l'inconscient col·lectiu del que implica la direcció

Alondra de la Parra dirigint l'Orquestra Sinfônica Brasileira l'any 2014.

orquestral. La condició femenina sempre ha caigut en el risc d'emular la gestualitat i l'actitud masculina per poder equiparar-se amb l'altre sexe i ser admesa en l'àmbit públic. ¿Hi podem trobar diferències, entre homes i dones, en aquest àmbit, o hem d'aconseguir que la condició de persones, d'éssers humans, per sobre de la morfologia biològica, desfaci aquesta dicotomia? És una qüestió que només podrem respondre amb el temps i amb la perseverança de voler donar les mateixes oportunitats a tothom, sense fer cap distinció de gènere, sense relegar l'un o l'altra a certs estereotips socialment acceptats per interessos de poder o per condicionants antropològics.

Estiguem atents a cada aparició d'una dona als escenaris musicals. Als anys trenta, a Catalunya, ja es va crear una orquestra només de dones, dirigida per la mestra de música Isabel de la Calle, emparentada amb la pianista Alicia de Larrocha, de qui encara es conserva una fotografia de petita davant d'aquesta orquestra amb la batuta a la mà per dirigir una peça simfònica que va compondre en la seva infantesa prodigiosa. Tot un gest que va marcar la seva car-

ra com a solista, que va defensar tota la vida sense renunciar a la maternitat ni al matrimoni, els dos condicionants més forts als quals s'ha d'enfrontar una dona per dur a terme la seva vocació artística en l'àmbit públic i fer-se un lloc en l'atapeït paisatge de concurrència masculina per assolir l'excel·lència i el reconeixement.

Més enllà del fet artístic, de la paraula sonora que pot aportar l'univers femení per completar o complementar el masculí, la condició femenina podria significar aquesta nova gestualitat intel·lectual i física en un dels oficis més arrelats a l'imaginari occidental per donar una musicalitat que ens porti cap a aquests nous valors de comunicació, de sensibilitat —evitem dir d'afecte o de tendresa—. El repte més significatiu amb què s'enfronta la dona del segle XXI és el d'ocupar un lloc que l'uneixi amb l'altra cara de la població per demostrar que el poder no només és tenir la batuta pel mànec, sinó saber transmetre nous paradigmes d'humanitat que ens ajudin a superar la injustícia. Que la música, paraula de gènere femení en el nostre idioma, parli per si mateixa. ●